

BERUFSVERBOTE

POLITIEKE DISKRIMINATIE
IN WEST-DUITSLAND

Bekanntmachung

Betre.: Radikalenerlaß

Die Bevölkerung wird noch einmal darauf hingewiesen, daß die ehem. Mitgliedschaft in NSDAP, SA, SD, SS und im NS-Rechtswahrerbund einer Beschäftigung im öffentlichen Dienst nicht entgegensteht.

Der Landesbeauftragte für
das Gefinnungswesen.

Thesen-Prüfung ...

UITGAVE VAN HET P.V.D.A. INITIATIEF KOMITEE
TEGEN DE BERUFSVERBOTE
IN SAMENWERKING MET HET
POLITIEK JONGEREN KONTAKT

INHOUD.

- 3 Inleiding
- 4 Wat zijn Berufsverbote ?
- 6 Een paar gevallen
- 9 Liberty dies by inches, oftewel de BRD op weg naar een politiestaat
- 11 Waarom wordt er geprotesteerd tegen de Berufsverbote ?
- 14 Wat gebeurt er in de Bondsrepubliek Duitsland ?
- 17 Rol van de politieke partijen.
- 20 De houding van de PvdA
- 22 Wolfgang Abendroth betreurt het standpunt van de PvdA
- 26 Het beruchte ministerpresidentenbesluit van 28 jan. 1972
- 27 Het oordeel van het grondwettelijk gerechtshof van 22 mei 1975
- 28 Het wetsontwerp van de SPD/FDP regering.
- 29 Het PvdA-Initiatief Komitee tegen de Berufsverbote
- 30 Motie voor de Partijraad van de PvdA op 11 en 12 juni 1976
- 31 Manifestatie tegen de politieke diskriminatie op 4 juni 1976
- 32 Adressen voor meer informatie.

Deze dokumentatiemap kwam tot stand in samenwerking met het Politiek Jongeren Kontakt, Keizersgracht 209, Amsterdam, dat het drukwerk verzorgde. A. de Greef zorgde voor de Lay-Out. Theo Kentie, Peter van der Gaast en Bert Kreemers zorgden voor de tekst.

INLEIDING.

In Nederland en ook binnen de Partij van de Arbeid is een groeiend verzet merkbaar tegen de zogenaamde *Berufsverbote* in de Duitse Bondsrepubliek.

Daarvoor zijn een aantal redenen te noemen. Allereerst laaide de discussie in de BRD zelf op in verband met de parlementaire debatten van eind 1975, die resulteerden in een wettelijke basis voor de *Berufsverbote*. Daardoor kwamen, vervolgens, steeds meer mensen en organisaties hier in verzet tegen deze vorm van politieke diskriminatie. Als derde reden kan het bezoek van een SPD-delegatie onder leiding van *Willy Brandt* dit jaar worden aangevoerd.

Bij dat bezoek kwamen, tijdens een gesprek met het partijbestuur van de PvdA, ook de *Berufsverbote* aan de orde. Het partijbestuur liet zich echter bedonderen door de geruststellende woorden van de SPD'ers, en stelde vast, dat het allemaal niet zo'n vaart liep.

Ed van Thijn wees, om de situatie in de BRD te rechtvaardigen, op de antecedentenonderzoeken van de Nederlandse BVD. *Harry van den Bergh* nam klakkeloos het aantal van 8 gevallen over. *Ien van den Heuvel* tenslotte konkludeerde in *Roos in de Vuist* dat het beleid van de SPD inzake de *Berufsverbote* in de goede richting is veranderd.

Deze stellingname, mede gebaseerd op onjuiste gegevens van de SPD-top, leidde tot grote woede in afdelingen en gewesten van de PvdA. Tenslotte bleken ook in eigen land tendenzen van politieke diskriminatie te ontstaan, met name aan de *Vrije Universiteit*. Daar kwamen pogingen aan het licht om studenten met vermeende kommunistische sympathieën te weren uit benoemingskommissies en raden.

Het PvdA-initiatiefkomitee.

Dit alles vormde voor de *FJG* in de PvdA en het *Landelijk Overleg van PvdA-studenten* de aanleiding om het initiatief te nemen voor een komitee binnen de PvdA tegen de *Berufsverbote*.

Doel van dit *PvdA-initiatiefkomitee tegen de Berufsverbote* is, ten eerste, de achterban van de PvdA te informeren over de *Berufsverbote* in de BRD en soortgelijke tendenzen in eigen land; vervolgens om een discussie op gang te brengen over de achtergronden van, en de krachten achter de *Berufsverbote*.

Ten slotte wil het komitee de PvdA bewegen duidelijk stelling te nemen tegen deze anti-demokratische ontwikkelingen. Immers, juist een zusterorganisatie van de Duitse SPD -die tot nu toe nauwelijks verzet heeft geboden tegen de *Berufsverbote*, ze zelfs heeft gelegitimeerd- kan door druk een belangrijke functie hebben.

Druk vanuit het buitenland kan een bijdrage leveren aan het beëindigen van deze gevaarlijke heksenjacht tegen links en betekent zonder meer een morele steun voor alle Westduitse democraten die strijd leveren tegen de *Berufsverbote*.

Door publikatie van onder andere deze brosjure en het organiseren van een PvdA-manifestatie tegen de *Berufsverbote* willen we wijzen op de gevaren van politieke diskriminatie, gevaren die nog niet door alle PvdA-leden worden onderkend.

Amsterdam, mei 1976.

*Uitnodigen
-
uit handen*

WAT ZIJN BERUFSSVERBOTE?

we
Berufsverbot is een niet goed in het Nederlands te vertalen term, net zoals Ostpolitik.

1*
Een Berufsverbot is een maatregel, met als doel te voorkomen dat mensen met een kritische politieke mening in overheidsdienst worden opgenomen. Mensen met een kritische politieke opvatting moeten aantonen dat die opvatting niet in strijd is met de grondwet. De bewijslast ligt dus bij de 'verdachte'. Dat dit geen eenvoudige taak is, bewijst de praktijk van advocaat *Schmidt-Lermann*, die een van zijn cliënten had aanbevolen om tijdens de zitting -in de vereiste geloofsbeleidens- uitsluitend citaten van centrum-rechtse SPD en FDP-figures naar voren te brengen. De 'verdachte' bracht de opvattingen van *Gustaf Radbruch*, *Adolf Arndt*, *Ralf Dahrendorf* naar voren, respectievelijk de SPD-minister van justitie, jurist van de SPD-kamerfractie en een FDP-funktionaris bij de EEG. Woordelijk werden uitspraken van hen, doorspekt met 'volgens mij' en 'vind ik' naar voren gebracht. Na maanden kwam de beslissing. Al de citaten werden door de CSU-regering van de deelstaat in kwestie tegen de cliënt aangevoerd. Er was uit dit verhaal "kein eindeutiges Bekenntnis zu unserer Verfassung ab zu lesen"!

a
u e k l e
Je moet dus gewoon rechts zijn om van je Berufsverbot af te komen.

Een Berufsverbot geldt voor iedere functie in overheidsdienst, of het nu gaat om schoonmakers, treinmachinisten of de directie van de Bundespost.

Tot nu toe werd bekend dat 171 onderwijzers, 86 hoogleraren en wetenschappelijke medewerkers, 16 juristen en 10 verplegers een Berufsverbot kregen. De namen van nog eens 250 andere gevallen zijn ook bekend. Dat betekent dat ruim 500 namen bekend zijn.

Het werkelijke aantal ligt daar ruim boven: velen durven hun Berufsverbot niet bekend te maken, uit angst dat burens of andere potentiële werkgevers erachter zullen komen.

Anzahl der Fälle in den einzelnen Bundesländern (2) Stand: 15. 7. 75			
Bundesland	Berufsverbote für Linke nach dem 28. 1. 72	Berufsverbote für Rechte nach dem 28. 1. 72	Andere Maßnahmen
Baden-Württemberg	131	2	4*
West-Berlin	89	—	155
Niedersachsen	83	—	53
Hessen	70	—	213
Hamburg	57	—	15*
Bayern	42	—	43
Rheinland-Pfalz	38	3	—*
Schleswig-Holstein	20	—	6*
Nordrhein-Westfalen	17*	—	9*
Bremen	6	—	3*
Saarland	—	—	—
BRD mit West-Berlin	553*	5	501*

* diese Zahlen dürften in Wirklichkeit wesentlich höher liegen!

Aantal Berufsverbote-gevallen in de verschillende deelstaten (Uit: *Päd-Extra*, nr. 15/16, 1975.)

De personen die een Berufsverbot hebben gekregen, krijgen nog geen 280 DM per maand naast de huur van hun woonruimte. Velen zijn gedoemd tot eeuwige werkloosheid, want de staat heeft het monopolie op veel beroepen. Afgewezen als onderwijzer betekent nooit meer aan de slag komen als onderwijzer. Het komt nu zelfs voor dat onderwijzers bij de plantsoendienst werken (bv in Marburg), daartoe gedwongen door het gemeentebestuur, dat anders de uitkering stopzet.

Het woord Berufsverbot werd al tientallen jaren geleden gebruikt: de autoritaire heerser Bismarck zowel als Adolf Hitler psten deze maatregel ook al toe. Toen ging het tegen democraten, ook nu gaat het tegen democraten.

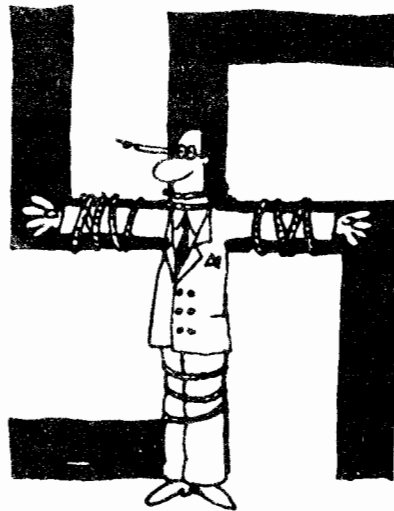
Dat er weinig verschil bestaat tussen tussen toen en nu, laat een vergelijking zien van de twee Berufsverbotebesluiten, uit 1933 en uit 1972:

"Ambtenaren die vanwege hun politieke overtuiging niet de garantie kunnen geven dat zij ten allen tijde zonder meer de nationale staat dienen, kunnen uit overheidsdienst geweerd worden".

(7 april 1933).

"Het als ambtenaar opnemen in overheidsdienst geschiedt onder de voorwaarde dat de sollicitant de garantie biedt, dat hij zich ten allen tijde voor de democratische orde zoals de grondwet die omschrijft, inzet".

(28 januari 1972).

EEN PAAR GEVALLEN.

Peter Weiss uit Neurenberg. Peter Weiss solliciteerde bij de minister van onderwijs van de deelstaat Beieren naar het ambt van leraar. Deze wierp hem voor de voeten, dat hij in '73, '74 en '75 kandidaat had gestaan voor het Studentenparlement op de lijst van de SHB.

De Sozial-demokratischer Hochschul Bund (later Socialistischer Hochschul Bund geheten), zo stelde de regering van Beieren, had in haar uitgangspunten opgenomen, dat ze streefde naar een maatschappij waarin het kapitalistische profijtbeginzel is afgeschaft; een maatschappij, waarin de werkende mens het middelpunt van de maatschappelijke planning en ontwikkeling is. Dat, zo stelde de regering, riekt naar wetenschappelijk socialisme; en het wetenschappelijk socialisme is in strijd met de grondwet.

Daarmee wordt duidelijk, dat in de BRD het kandidaat staan voor vertegenwoordigende organen, zelfs voor leden van de SPD als Peter Weiss, enorme risico's in zich houdt.

Wolfgang Artelt uit Giessen. Ook hij wilde leraar worden. Hij solliciteerde bij de minister van onderwijs van de deelstaat Hessen (de SPD'er Krollmann). Tegen hem werden de volgende 'bezwaren' naar voren gebracht:

- in 1972/73 maakte hij een reis door de DDR;
- ter ere van zijn bruiloft plaatste hij een advertentie in *Unsere Zeit*, de krant van de DKP.
- in 1974 gaf hij iemand materiaal van de DKP.

Artelt legde uit op welke gronden hij dit allemaal gedaan had, en wilde, met een beroep op de grondwet, niet medelen of hij lid was van de DKP. Hoewel hij reeds een voorlopige aanstelling had, werd deze niet omgezet in een vaste. Medestudenten, kollega's, leerlingen en hun ouders protesteerden; maar dat hielp niet.

Tot op de dag van vandaag weet Artelt niet op welke gronden hij een Berufsverbot kreeg.

Mevrouw Melchers. Bij haar sollicitatie naar een overheidsbaan kreeg zij het volgende antwoord: "Uw echtgenoot, Konrad Melchers, is een aktiefaanhanger van de linksextreme Liga tegen het Imperialisme. Hij heeft ook een oproep, gedaan om op 2 maart op de KPD te stemmen, ondertekend. Bovendien heeft hij vaak vlugschriften verspreid voor de KPD. U zelf woont in een woongemeenschap waar ook aanhangers van Nieuw Links wonen. Deze feiten leiden tot de konklusie dat ook bij U twijfels bestaan of U de plichten zoals ze door 't grondwettelijke gerechtshof vastgesteld zijn, kunt vervullen".

Wij vragen ons af waar hier de anti-demokraat zit.

Prof. Dr. Wolf Dieter Narr. Professor Narr is adviseur van het SPD-bestuur. Hij solliciteerde naar een leerstoel in Hannover. De politicesenator in Berlijn, het SPD-lid Neubauer, stuurde naar de SPD-minister van onderwijs van de deelstaat Nieder-Sachsen een volledig 'dossier' over Narr. Daarin stonden enkele zeer vreemde insinuaties en verdachtmakingen: Narr zou hebben opgeroepen voor financiële steun aan medische studenten, die ervan verdacht werden mogelijke leden van van de Baader-Meinhoff-groep medisch behandeld te hebben. Neubauer nam het Narr ook zeer kwalijk ooit eens op een verkiezingslijst van de Freie Universität van Berlijn te hebben gestaan. Daar stonden amelijk ook namen op van enkele DKP-leden. Narr weerlegde deze verdachtmakingen, maar desondanks bleef er twijfel bestaan en kreeg hij een Berufsverbot!

De personen die door een Berufsverbot getroffen worden krijgen nog geen 280 DM per maand, plus de huur van hun woonruimte uitbetaald door de staat. Velen zijn gedoemd tot eeuwige werkloosheid daar de staat het monopoly heeft op vele beroepen. Afgewezen als onderwijzer, betekent nooit meer aan de slag komen. Ook komt het voor, bv in Marburg, dat onderwijzers gedwongen worden in de plantsoendienst te werken omdat anders de uitkering wordt stopgezet.

Het woord Berufsverbot werd al tientallen jaren geleden gebruikt: Junker Bismarck en Adolf Hitler pasten deze maatregel ook al toe. Toen ging het tegen dezelfde democraten als nu. Probeer voor de 'aardigheid' het verschil tussen de beroepsverbod-besluiten uit '33 en '72 te vinden:

1933: Ambtenaren die vanwege hun politieke overtuiging niet de garantie kunnen geven dat zij ten alle tijde zonder meer de nationale staat dienen, kunnen uit de overheidsdienst geweerd worden. (7 april 1933)

1972: Het als ambtenaar opnemen in overheidsdienst geschiedt onder de voorwaarde dat de sollicitant de garantie biedt, zich ten alle tijde voor de vrije democratische orde zoals de grondwet die omschrijft, in te zetten.

Dat ondanks de geruststellende mededelingen van de SPD de hetze tegen links onverminderd wordt doorgezet blijkt wel uit het geval van Rudi Röder. Röder is treinmachinist en lid van de DKP. Hem werd onlangs medegedeeld dat hij vanwege bezoeken aan de DDR en zijn kandidatuur voor de DKP bij een gemeenteraadsverkiezing niet in overheidsdienst kon komen. Silvia Gingold verloor haar baan als lerares vanwege haar DKP-lidmaatschap. Haar vader Peter Gingold verloor zijn baan in '33 vanwege zijn KPD-lidmaatschap. Later werd de jood Gingold ter dood veroordeeld en vluchtte toen naar Frankrijk. Daar werd hij actief in het verzet toen ook dat land door de Nazi's bezet werd. Na '45 heeft de familie Gingold verscheidene malen geprobeerd het duitse staatsburgerschap terug te krijgen wat iedere keer werd afgewezen. Vanwege zijn DKP-lidmaatschap. Pas toen Peter Gingold verscheidene hoge onderscheidingen van Frankrijk (van president Giscard-d'Estaing) had ontvangen werd de hele familie genaturaliseerd. Kort daarna sloeg de onbarmhartige hand van het door de SPD geregeerde onderwijsministerie van Hessen toe en kreeg Silvia een Berufsverbot.

"Met zo'n instelling kunt u geen ambtenaar worden".

Hieronder een, niet volledige, lijst van bij naam bekende SPD- en FDP-leden die een Berufsverbot kregen:

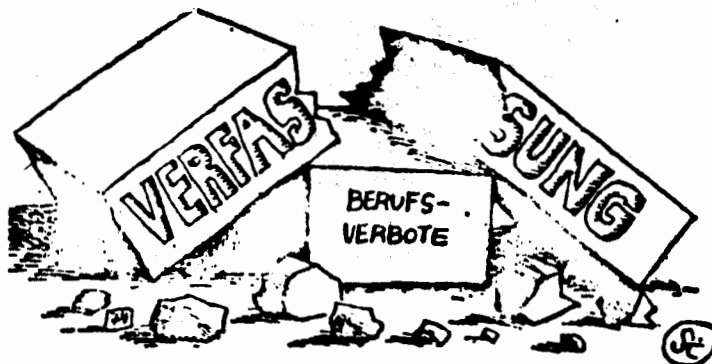
Monika Retterath	SPD
Wilfried Wolf	SPD
Rudolf Renner	FDP
Ursula Ammon	SPD
Alfred Aschoff	SPD
Bernd S.	FDP
Rolf Eichmeier	SPD
Sebastian Garten	SPD
Klaus von Beyme	SPD
Rüdiger Offergeld	SPD
Hans Heikler	SPD
Rainer Kordatzki	SPD
Max Bömisch	SPD
Johano Strasser	SPD
Wolf Dieter Narr	SPD
Charlotte Niess	SPD
Manfred Hülsewede	SPD
Christa Brandt	SHB
Peter Weiss	SHB
Wolfgang Pruisken	SPD
Heinrich Reiss	SPD
Gerhard Bitterwolf	SPD
Michaël Fröling	SPD
Axel Hofmann	FDP

Het ook in Nederland bekende blad *Stern* publiceert elke week in een speciale rubriek het "Berufsverbot van de week". De werkelijkheid kan wrang zijn.

't Berufsverbot richt zich voor het overgrote deel op DKP-leden of op aanhangers en leden van de JUSOS of de SHB. Het grootste deel van de getroffenen is werkzaam in het onderwijs. Dat de Berufsverbote ongeacht het soort beroep worden toegekend, bewijst wel de volgende opsomming van beroepen van mensen die een Berufsverbot kregen: hoogleraar in de politikologie, een tuinman op een kerkhof, een elektriciën, hoog gekwalificeerde technici, kinderverzorgsters, kleuterleidsters, etc.

Op zijn zachtst gezegd opmerkelijk waren de Berufsverbote voor twee personen die lid heetten te zij van een organisatie, die in werkelijkheid niet bestaat!

Ook de zoon van Willy Brandt, *Peter Brandt* hing een Berufsverbot boven het hoofd. Na twee keer een gepraak gehad te hebben over zijn vermeende staatsgevaarlijkheid, lieten de ambtenaren hem met rust.

LIBERTY DIES BY INCHES, OFTEWEL DE BRD OP WEG NAAR EEN POLITIESTAAT.

Politieke diskriminatie is een zeer oud en berucht verschijnsel in de BRD. De grondlegger van het marxisme, *Karl Marx*, moest uit Duitsland wegvluchten vanwege zijn politieke ideeën. De opkomst van een sterke arbeidersbeweging en socialistische partij waren voor de autoritaire Bismarck voldoende, om in 1878 een verbod op het lidmaatschap van socialistische organisaties uit te spreken.

Ook na de Eerste Wereldoorlog werd de politieke diskriminatie meerdere malen gebruikt, om links te vernietigen. In 1930 werden de kommunisten uit overheidsdienst geweerd, of ze nog een hoge ambtenaar of schoonmaakster waren. In 1933 werden allen, die zich in socialistische of sociaal-demokratische zin hadden uitgelaten, als ambtenaar ontslagen. Al eerder is de - bijna letterlijke - overeenkomst van deze wet met het minister-presidentenbesluit gesignaleerd. Door middel van deze wetten uit 1930 en 1933 kon het Nazi-regiem de basis leggen voor zijn activiteiten.

Bij de totstandkoming van de Grondwet in 1948 werd dan ook gepoogd, om ervoor te zorgen, dat anti-demokratische en reaktionaire stromingen nooit meer invloed zouden krijgen. Desondanks poogden restauratieve krachten de werking van de Grondwet te beperken. Zo ontstond aan het begin van de Koude Oorlog, in 1950, het beruchte *Adenauer-Erlass*. Dit besluit was bedoeld, om leden van een aantal kommunistische organisaties uit de overheidsdienst te weren. In 1956 werd de kommunistische partij, KPD, verboden.

In de jaren zestig brak het besef door dat het streven van de CDU/CSU om heel Duitsland te herenigen tot mislukken gedoemd was. Vanaf 1968 probeerde de SPD/FDP regering een goede verstandhouding op te bouwen met Oost Europa. De Ostpolitik was geboren. Het sluiten van verdragen met Polen en de USSR (1970), het erkennen van de DDR en de opname van de beide Duitslanden in de Verenigde Naties, waren belangrijke stappen. Ook werd de oprichting van een legale kommunistische partij in deze periode (1968) toegestaan.

Bondskanselier Willy Brandt kon in die dagen zeggen, dat de BRD zich tot een in de gehele wereld gerespekteerde natie ontwikkeld had. Iets, dat volgens hem, niet zo vanzelfsprekend was.

Vanaf 1972 ontstond er weer een politiek klimaat, dat *Berufsverbote*, verdachtmakingen en naspeuringen op grote schaal mogelijk maakte. In januari 1972 besloten de minister-presidenten van de deelstaten onder leiding van de toenmalige bondskanselier Brandt, dat aanhangers van "extremistische organisaties" uit overheidsdienst geweerd moesten worden.

Op 22 juni 1972 kwam een wet tot stand, die de binnenlandse veiligheidsdienst vergaande - en niet te controleren- bevoegdheden toekende. In 1975 deelde het ministerie van binnenlandse zaken mede, dat vanaf 1973 500.000 onderzoeken verricht waren naar de politieke activiteiten van West-Duitse burgers.

Dit alles leidde tot een van de grootste campagnes tegen links in de BRD. Zelfs de SPD en FDP schrokken van de gevolgen van eigen handelen.

Zij ontwierpen een eigen wetsontwerp, dat een einde moest maken aan de uitwassen. Het was echter al te laat. Het grondwettelijk gerechtshof bevestigde in zijn oordeel van 22 mei 1975 de gang van zaken rond de Berufsverbote. Zij gaf zelfs vergaande bevoegdheden aan het ambtenarenapparaat en kwam daardoor -volgens vele rechtsgeleerden- in tegenspraak met de Grondwet.

Zeer merkwaardig is het, dat van het kollege van acht rechters, dat dit oordeel velde, er drie tegen stemden. Van de vijf overigen vervulden er twee een hoge positie bij de justitie van het Derde Rijk: Weber Lörtsch en de Chapeaurouge. De laatste veroordeelde bijvoorbeeld een jood tot twee jaren gevangenisstraf, omdat hij zich had laten masseren bij een Germaanse masseuse.

Op 27 en 28 nov. 1975 kwam het wetsontwerp van de SPD/FDP regering ter sprake in het parlement. Karl Liedtke, de SPD-woordvoerder, verklaarde toen, dat hij bang was voor de uitwassen. Tegelijkertijd schrokken hij en zijn fractie er niet voor terug, om "prakticerende revolutionairen en andere anti-demokraten" uit overheidsdienst te schoppen. Hij voegde eraan toe, dat de voorstellen van de CDU/CSU het "probleem" beter zouden "oplossen". Zoiets zou echter betekenen dat iedereen verdacht zou zijn. In de bondsdag kreeg het wetsontwerp de meerderheid achter zich. In de bondsraad werd het verworpen. De daar in de meerderheid zijnde CDU/CSU vond het geheel niet ver genoeg gaan. Verwacht wordt, dat de CDU/CSU -als ze de verkiezingen van 3 oktober winnen- hun eigen zeer vergaand wetsontwerp zullen indienen.

In dat geval is de BRD al een heel eind op weg naar een politiestaat, naar de liquidatie van de vrijheid.

WAAROM WORDT ER GEPROTESTEERD TEGEN DE BERUFSVERBOTE .

Al van meet af aan werden de Berufsverbote bekritiseerd. Niet alleen, omdat vele demokraten slachtoffer werden. Ook de rechtsgeldigheid werd betwijfeld. Met name wezen velen op de Grondwet, die de democratische grondrechten beschermt.

Zo zegt Artikel 3, lid 2, dat niemand vanwege zijn geslacht, afkomst, ras, taal, geloof en politieke ideeën bevoor- of benadeeld mag worden.

Niemand darf wegen seines Geschlechtes, seiner Abstammung, seiner Rasse, seiner Sprache, seiner Heimat und Herkunft, seines Glaubens, seiner religiösen oder politischen Anschauungen benachteiligt oder bevorzugt werden.

Artikel 21, lid 1 en 2, zegt, dat politieke partijen democratisch moeten zijn. Partijen, die naar aanleiding van hun doelen of door de houding van hun leden, de vrije democratische rechtstaat in gevaar brengen, zijn in strijd met de Grondwet. Over de kwestie van de strijdigheid met de Grondwet beslist het Grondwettelijk Gerechtshof.

Die Parteien wirken bei der politischen Willensbildung des Volkes mit. Ihre Gruendung ist frei. Ihre innere Ordnung muss demokratischen Grundsätzen entsprechen. Sie müssen ueber die Herkunft ihrer Mittel oeffentlich Rechenschaft geben. Parteien, die nach ihren Zielen oder nach dem Verhalten ihrer Anhaenger darauf ausgehen, die freiheitliche demokratische Grundordnung zu beeinträchtigen oder zu beseitigen oder den Bestand der Bundesrepublik Deutschland zu gefährden, sind verfassungswidrig. Ueber die Frage der Verfassungswidrigkeit entscheidet das Bundesverfassungsgericht.

Dit artikel is zeer belangrijk. Geen enkele partij of organisatie, die te lijden heeft onder de Berufsverboden, is strijdig met de Grondwet. In andere wetten is het begrip strijdigheid met de Grondwet duidelijk omschreven. Op die manier kan er geen misbruik gemaakt worden van deze regel.

Het ministerpresidenten-besluit gebruikte een nieuwe term, namelijk vijandschap ten aanzien van de Grondwet. Nergens wordt uiteengezet, wat dit begrip inhoudt. Het Grondwettelijk Gerechtshof besloot, dat de ambtenaren zelf mogen bepalen, wat die vijandschap ten aanzien van de Grondwet inhoudt. Beroepsmogelijkheden zijn er niet. Het begrip vijandschap ten aanzien van de Grondwet wordt dan ook willekeurig en op vrij grote schaal misbruikt. Terecht wordt dan ook opgemerkt dat de Berufsverbote pas verdwenen zullen zijn, als deze rechterlijke dwaling ongedaan gemaakt is.

Het invoeren van deze term heeft tot een zeer vreemde gordiaanse knoop geleid: politieke partijen werden als democratisch beschouwd, maar het lidmaatschap ervan ondemokratisch.

Het is zonder meer duidelijk dat hier een besluit werd genomen, dat niet alleen zeer gevaarlijk is, maar ook nog tegen de Grondwet inging.

Artikel 33, lid 2 en 3, zegt, dat iedereen toegang heeft tot de overheidsdienst, en niemand mag vanwege het behoren of niet-behoren tot een wereldvisie benadeeld worden.

Jeder Deutsche hat nach seiner Eignung, Befähigung und fachlichen Leistung gleichen Zugang zu jedem öffentlichen Amte. Der Genuss bürgerlicher und staatsbürgerlicher Rechte, die Zulassung zu öffentlichen Ämtern sowie die im öffentlichen Dienste erworbenen Rechte sind unabhängig von den religiösen Bekenntnissen. Niemandem darf aus seiner Zugehörigkeit oder Nichtzugehörigkeit zu einem Bekenntnisse oder einer Weltanschauung ein Nachteil erwachsen.

In 1974 kreeg een NPD - officier, die openlijk propaganda had gemaakt voor deze neofascistische organisatie niet die promotie waarop hij recht had. Hij tekende beroep aan en kreeg op grond van Artikel 33, lid 3, een schadevergoeding.

De onderwijzeres, Anne Lenhart, werd ontslagen, omdat ze lid is van de DKP. Zij spande een proces aan. De rechtbank verklaarde, dat het ambtelijk apparaat kon beslissen of zij een vijand van de Grondwet was. Dat zij ontslagen was, werd dan ook niet veroordeeld door de rechtbank.

Inhoudelijk ging het besluit van de minister-presidenten ook tegen de normale gang van zaken in. De bewijslast lag bij degene, die zich moest verdedigen. Vaak werd iemand de toegang tot de overheidsdienst ontzegd, zonder opgeroepen te zijn voor een gesprek. Bij navraag bleek dan, dat men het niet nodig had gevonden nog een gesprek te voeren met iemand, die men bij voorbaat al als staatsgevaarlijk beschouwde.

Deze situatie ging zelfs de SPD te ver. Zij namen een wetsontwerp van de FDP-minister Maihofer over.

De procedure die daarin voorgesteld werd is de volgende:

De ambtenaar, belast met sollicitaties, verzamelen de feiten, die mogelijk aanleiding kunnen geven de sollicitant op politieke gronden af te wijzen. Als die gegevens er zijn, krijgt de sollicitant de gelegenheid zich te uiten over deze feiten.

Het fabeltje, dat de bewijslast niet meer bij de sollicitant ligt, komt dus nog steeds niet overeen met de werkelijkheid. De feiten liggen op tafel en de sollicitant moet de heren ambtenaren ervan overtuigen toch democraat te zijn. Een oproep voor een gesprek houdt al een verdachtmaking in.

Een beslissing mag alleen genomen worden over feiten, die betrekking hebben op de sollicitant. Dit werd zo uitdrukkelijk gesteld, want het gebeurde weleens, dat geruchten, roddel en toespelingen gebruikt werden als feiten.

Zo werden twee student-assistenten beschuldigd van lidmaatschap van een staatsgevaarlijke organisatie. De organisatie bleek niet te bestaan. Zo waren er ook enkele gevallen, waarvan de enige reden tot niet in dienstneming was, dat de sollicitant in een huis met aanhangers van linkse organisaties woonde. Een SPD-lid kreeg zelfs een Berufsverbot,

omdat hij de rode vlag had uitgehangen en omdat algemeen bekend was, dat hij en zijn kinderen niet bidden bij de maaltijden. De willekeur van de uitvoerders van allerlei gevaarlijke besluiten en richtlijnen is vaak zeer belachelijk.

Deze procedure is zeker geen verbetering. In de eerste plaats wordt hij alleen toegepast als richtlijn. Interpretatieverschillen ontstaan zo zeer snel en in ruime mate. In de tweede plaats wordt de richtlijn alleen in de door SPD/FDP geregeerde deelstaten gebruikt. In de door CDU/CSU geregeerde deelstaten doet men, alsof zijn neus bloedt. In vele door de SPD/FDP geregeerde deelstaten is het dan ook nog zo, dat vele vooraanstaande SPD- en FDP-politici zich helemaal niet wensen te houden aan deze richtlijnen. Ten derde blijft er grote onzekerheid bestaan: deelname aan betogingen, het zetten van je naam onder solidariteitsbetuigingen, het lidmaatschap van linkse organisaties, het kandidaat staan bij verkiezingen voor toegestane partijen zijn nog allemaal feiten, die je een baan kunnen kosten. Alle hierboven genoemde activiteiten zijn legaal, ze worden zelfs door de Grondwet beschermt.

Het grootste juridische bezwaar is nog altijd, dat de beslissing in handen van ambtenaren ligt. In elke democratische staat ligt de rechtspraak in handen van rechters en als dat niet het geval is, is er nog altijd beroep mogelijk bij de rechter. In de BRD ligt dit alles in de handen van het ambtenarenapparaat.

Het zal overduidelijk zijn, dat dit een zeer gevaarlijke ontwikkeling is. Te meer, omdat nergens geformuleerd is, wat die vijandschap ten aanzien van de Grondwet betekent. Iedere ambtenaar kan daarover zijn eigen gedachten hebben en de ervaring heeft geleerd, dat dat vaak fataal is voor demokraten.

Ook doen de Berufsverbote de internationale verdragen geweld aan. De sekretaris generaal van de Verenigde Naties, Kurt Waldheim, heeft zijn misnoegen al bekend gemaakt ten aanzien van de Berufsverbote. Het Europese Parlement zal een onderzoek laten instellen naar de wettigheid van de Berufsverbote.

*Als die Nazis die Kommunisten holten,
habe ich geschwiegen;
ich war ja kein Kommunist.
Als sie die Sozialdemokraten einsperrten,
habe ich geschwiegen,
ich war ja kein Sozialdemokrat.
Als sie die Katholiken holten,
habe ich nicht protestiert,
ich war ja kein Katholik.
Als sie mich holten,
gab es keinen mehr,
der protestieren konnte.*

Martin Niemöller

WAT GEBEURT ER IN DE BONDSREPUBLIC DUITSLAND?

Steeds talrijker en omvangrijker worden de publikaties over de verrechtsing in de Bondsrepubliek. De druk op de SPD/FDP-regering om rechtse besluiten te nemen, wordt steeds groter. Binnen die algemene verrechtsing maken de Berufsverbote een onderdeel uit.

Het is onder meer duidelijk dat de regering Schmidt faalt in haar beleid. Netzomin als de Nederlandse regering slaagt de Westduitse erin een passend antwoord te vinden op de huidige crisis. De maatregelen die ze neemt zijn dan ook allesbehalve populair.

Een tweede faktor van belang is de CDU-politiek. De CDU weet uitstekend gebruik te maken van het machtsmiddel angst: angst voor Baader-Meinhoff, angst voor terreur, angst voor het kommunisme, angst voor de JUSOS, die de gewone man zijn huis teevée, auto willen afnemen; en angst voor de SPD, die onder invloed staat van de JUSOS. Althans, zo stelt de CDU de werkelijkheid voor.

Deze angstkampagne heeft sukses. Onderzoeken wijzen uit, dat de doorsnee Westduitser weer net zo anti-kommunisties denkt als op het hoogtepunt van de Koude Oorlog. Organisaties die het woord socialisme of sociaal-demokratie in hun banier voeren, zijn daardoor ook besmet geraakt.

Tenslotte is de SPD ook zelf verantwoordelijk voor het klimaat in de BRD. Zij is de konfrontatie met oprukkend rechts uit de weg gegaan. Zij probeert de CDU/CSU wind uit de zeilen te nemen en daardoor stemmen te winnen.

Op geen andere wijze kan verklaard worden waarom de SPD zo tegen haar sociaal-demokratische principes ingaat; waarom de SPD momenteel zo verdeeld is.

Deze situatie draagt mede bij aan een beeld van een ontwikkeling van de Westduitse liberale democratie naar een autoritaire democratie. Een democratie waarin de burgers vrij zijn wordt vervangen door een democratie waarin de burgers gehoorzaam zijn. Dat gehoorzaam zijn staat in verband met een aantal maatregelen en gebeurtenissen, die ervoor zorgden dat de burger zich aanpaste aan het standpunt van het gezag.

artikel 88a.

Een van die maatregelen was het invoeren van artikel 88a. op 16 januari 1976. Dit artikel maakt het mogelijk de schrijver van een artikel, waarin geweld wordt goedgepraat, gevangenisstraf te geven. Wat onder geweld wordt verstaan, wordt niet duidelijk gemaakt: het kan variëren van het goedkeuren van een wilde staking tot en met het theoretiseren over revolutie. In München werd, op grond van dit artikel, onlangs een linkse uitgeverij en drukkerij gesloten. Juristen in de BRD zijn het erover eens, dat dit artikel ingaat tegen de grondwet, waarin staat dat een ieder het recht heeft zijn mening op wat voor wijze dan ook vrij te uiten.

terugdraaiing universitaire demokratisering.

Een andere maatregel is het terugdraaien van de demokratische verworvenheden aan de universiteiten. Zo worden studentenparlementen ontbonden, of krijgen boetes als ze in pamfletten oproepen voor demonstraties. Zelfs de uiterst rechtse studentenorganisatie van de CDU, de RCDS, protesteerde tegen de opgelegde mulkorving.

lex baader meinhoff.

Verder werd een wet aangenomen, de zgn. Lex Baader Meinhoff, die het mogelijk maakt, om advocaten van processen te verwijderen. Dit was een rechtstreeks gevolg van de Baader Meinhoff-processen. Binnen en buiten de BRD riep dit staaltje van gelegenheidsjustitie felle protesten op. Ook het PvdA-bestuur protesteerde in een brief aan de SPD, omdat deze wet het recht van iedereen op een verdediging ondergraaft. Desondanks blijft de wet gehandhaafd.

buitenlandse politiek.

Ook in de buitenlandse politiek manifesteerde zich de verrechtsing. De eens zo baanbrekende Ostpolitik is op een laag pitje komen te staan. Het West-Duitse leger leidt Chileense militairen op, om na hun opleiding de opgedane ervaringen te gebruiken ten dienste van het fascistische regime van Pinochet. Met medeweten van de regering ging een hoge militair Franco feliciteren met de viering van diens overwinning in de Spaanse burgeroorlog. Toen Joop den Uyl en een groot deel van de Nederlandse regering in september 1975 protesteerden tegen de terechtstellingen in Spanje, deelde een West-Duitse regeringswoordvoerder mee, dat dit een overreactie was.

blokhoofdensysteem.

Op binnenlands gebied werd door middel van zeer vage wetten de West-Duitse binnenlandse veiligheidsdienst vele -niet te controleren- volmachten gegeven. Verder werd het blokhoofdensysteem weer op verschillende plaatsen ingevoerd. Dit systeem, dat met succes werd gebruikt onder Hitler, betekent voor de politie een betere controle over het privé-leven van de burgers. Ten slotte werd het politie-apparaat zo gecentraliseerd, dat het geheel onafhankelijk kan opereren.

Om een voorbeeld te geven, waartoe zo iets kan leiden de volgende gebeurtenissen: op de dag, dat alle Nederlandse werknemers twee minuten het werk neerlegden, om de vijf executies in Spanje te herdenken, organiseerde ook de SPD een demonstratie tegen het Franco-regime, in Kassel. Er waren 400 demonstranten, 150 politie-agenten en een ploeg agenten van de binnenlandse veiligheidsdienst, gewapend met een videorecorder, om de demonstranten te filmen. In de demonstratie liepen ook deelnemers aan een internationaal kongres voor sociaal-demokratische jongeren mee. De dag na de demonstratie maakte het SPD-stadsbestuur zijn excuses tegenover deze buitenlandse gasten. De provocerende activiteiten van de politie en geheime dienst waren volledig zonder zijn medeweten gebeurd. Een tweede voorbeeld is de brief van Amnesty International aan president Scheel. Deze neutrale organisatie beklagde zich in oktober 1975 over het schaduw van A.I.-bestuursleden door de geheime dienst en de naspeuringen, die deze dienst deed naar de activiteiten van Amnesty International.

Al deze maatregelen zorgden ervoor dat er een sfeer van verdachtmakingen en angst is ontstaan.

- Amnesty International beklagde zich er ook over, dat mensen gewoon bang waren om handtekeningen te plaatsen onder protestverklaringen van Amnesty, bv. tegen folteringen. Men was bang in

de archieven van de veiligheidsdienst te geraken, door deze lijsten te ondertekenen.

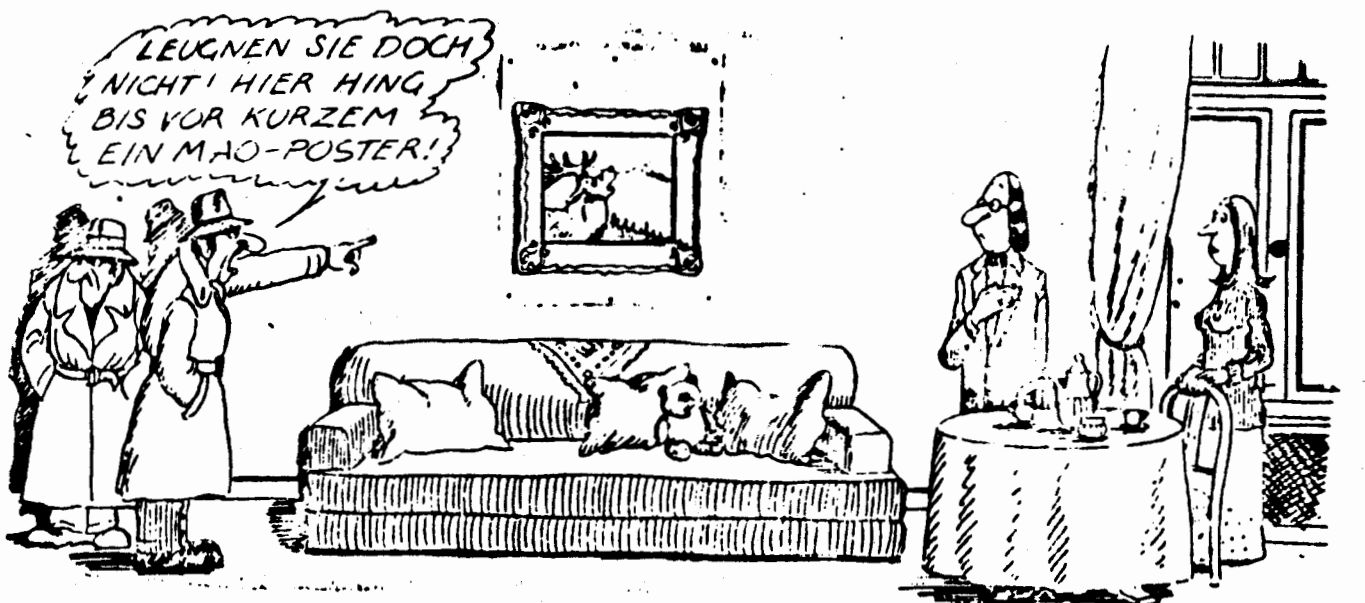
Carl Liedtke, de Berufsverbote-woordvoerder van de SPD in de bondsdag, heeft deze brief van Amnesty gebruikt, om zijn grote ongerustheid bekend te maken over de politieke sfeer in de BRD.

- Aan de universiteit van *Muenster* kunnen sinds het Berufsverbot voor het FDP-lid en studentenleider *Axel Hoffmann* de bestuursfuncties voor studenten niet meer vervuld worden. Andere studenten hebben nu angst gekregen het zelfde lot te trekken als Hoffmann.

-In Beieren bestaat een richtlijn van het ministerie van onderwijs om opstellen, die een kritische mening t.o.v. de BRD bevatten, een onvoldoende te geven.

-Aan de universiteit van *Bremen* wil niemand een skriptie over "de KPD in de jaren twintig" schrijven, omdat iedereen vreest met een dergelijke skriptie in de archieven van de veiligheidsdienst te geraken.

-Het ministerie voor binnenlandse zaken in Bonn gaf toe, dat vanaf 1973 tot juni 1975 een slordige 500.000 West-Duitse burgers onderzocht waren met betrekking tot hun politieke activiteiten.

Pardon

LIEG NU MAAR NIET. HIER HING TOT VOOR KORT EEN MAO-POSTER.

ROL VAN DE POLITIEKE PARTIJEN.

a. CDU en CSU.

Het zal geen verbazing wekken dat de CDU en de CSU geen enkel bezwaar naar voren brengen tegen de huidige gang van zaken. Toen het wetsontwerp van SPD en FDP in nov. 1975 behandeld werd in de Westduitse Eerste Kamer, bleek hoe de Christen-demokraten over politieke diskriminatie denken. De CDU en CSU stemden tegen dit wetsontwerp omdat het hun niet ver genoeg ging! In diezelfde maand liet de CSU-minister van onderwijs in Beieren weten, dat het SPD-lidmaatschap nog niet betekent dat elk SPD-lid zich houdt aan de regels van de grondwet.

De ultra rechtse, zeer invloedrijke Franz Joseph Strauss voert al jarenlang een campagne tegen de "rooie ratten". Hij heeft al beloofd om na de parlamentsverkiezingen van oktober as schoon schip te maken. Alle politieke gangsters zullen, zo liet Strauss weten, tot aan het eind van deze eeuw hun mond niet meer opendoen, als hij aan de macht komt. Samen met de Springer-pers voeren CDU en CSU een zeer gevaarlijke campagne. Verdachtmakingen en hetzerig optreden zijn aan de orde van de dag, Carstens, de CDU-fraktievoorzitter in de Westduitse Bondsdag (te vergelijken met onze Tweede Kamer), spreekt van een akute en levensgevaarlijke dreiging van links. Dregger, de voorzitter van de CDU in Hessen, spreekt over het verbieden van de JUSOS, omdat "deze kommunisten een nog groter gevaar zijn dan de DKP". CDU-politici en de Springer-pers voerden een lange campagne tegen de schrijver en Nobelprijswinnaar Heinrich Böll, volgens hen de geestelijk vader van de hedendaagse terreur. Het is duidelijk, de CDU en de CSU proberen op alle mogelijke manieren linkse democraten politiek uit te schakelen.

b. FDP.

Toen eind 1971 de deelstaat Hamburg de eer had van het eerste Berufsverbot sinds 1945, was het de liberale FDP die zeer fel protesteerde. Op hoger nivo bekeek men de hele zaak blijkbaar anders: de FDP-minister van Binnenlandse Zaken is de ontwerper van het SPD-FDP-wetsontwerp. En de voorzitter van de FDP, Genscher, heeft het wetsontwerp, maar ook het 'Radikalenerlass' altijd verdedigd. Van meet af aan hebben de Judo's, de FDP-jongeren, fel geageerd tegen de Berufsverbote. De voorzitter van de Judo's wees op de gevaarlijke kanten van het invoeren van de Berufsverbote. Immers, ook leden van zijn eigen organisatie kregen geen baan vanwege hun politieke stellingname.

c. SPD.

Van sociaal-demokraten, die in het begin van de jaren dertig ook al met zich hebben laten marchanderen, verwacht iedereen fel verzet tegen politieke diskriminatie. Maar de SPD-top speelt het klaar geheel in te gaan tegen de eigen sociaal-demokratische principes.

In de eerste plaats kwam de roep voor een 'Radikalenerlass' vanuit de door de SPD geregeerde deelstaat Hamburg. Vervolgens was het de toenmalige SPD-bondskanselier Willy Brandt, die met de minister-presidenten van de deelstaten het startsein gaf voor de hetze tegen links. In de derde plaats voerden niet alleen CDU/CSU-politici een berufsverbote-slachting uit; ook vooraanstaande SPD'ers, zoals de Westberlijnse politie-senator Neubauer en de SPD-minister van onderwijs in Hessen, Krollmann, lieten zich niet onbetuigd. Het is tekenend dat de meeste Berufsverbote uitgesproken zijn in SPD/FDP deelstaten.

Tenslotte was het de SPD, die het wetsontwerp van de FDP-minister Maihofer ondersteund. Dit wetsontwerp, dat in feite niet afwijkt van het besluit van 28 januari 1972, wordt nu door de SPD als rechtlijn gebruikt om 'extremisten' uit overheidsdienst te houden. Tegen deze houding van de SPD-top werd al in 1972 geprotesteerd door de JUSOS, vele afdelingen van de SPD en enkele SPD-gewesten. Deze SPD-leden wijzen erop, dat elke maatregel om vermeende radicalen uit overheidsdienst te weren een machtig wapen is in de handen van een CDU-regering om elke progressieve Westduitser politiek onmondig en brodeloos te maken.

Op het SPD-kongres in 1973 werd dan ook fel geprotesteerd tegen het Berufsverbotebeleid. Datzelfde gebeurde nog eens op het kongres van 1975. Desondanks ging de meerderheid mee met het voorstel van het SPD-bestuur om het wetsontwerp van Maihofer te ondersteunen.

Dit wetsontwerp hield in de praktijk een legitimering van de Berufsverbote in. Maar tot ontzetting van de SPD-leden haalde zelfs deze regeling de Eerste Kamer niet. Daar hield de meerderheid van de CDU de zaak tegen, omdat de wet nog niet ver genoeg ging! Door deze onverstandige politiek snijdt de SPD zich in eigen vingers: het handhaven van de Berufsverbote leidt ook tot Berufsverbote voor SPD en FDP leden.

d. DKP.

De Duitse Kommunistische Partij is de meest getroffen politieke organisatie. Ongeveer 70% van de Berufsverbote was voor DKP-leden.

De DKP is een legale partij. Toen zij in 1968 werd opgericht en haar programma bekend maakte, was zelfs de toenmalige regering van SPD én CDU van oordeel dat de DKP niet ondemokraties was.

De DKP is dus een erkende democratische partij. De DKP is dan ook legaal. Maar via de Berufsverbote worden de leden van deze partij via een achterdeur weer aangepakt.

Al bij haar oprichting in 1968 verwijderde de DKP de term 'diktatuur van het proletariaat' uit haar programma. Iets wat ook de Italiaanse en de Franse kommunistische partijen hebben doorgevoerd: men dient ook in de BRD te beseffen dat de enige methode om met eventuele politieke tegenstanders de konfrontatie aan te gaan, nog altijd de open discussie is, althans in een democratie.

"Wat lees ik hier? U hebt op 27 maart 1972 omstreeks half tien op station Wittenbergplatz met een zekere Neumann gesproken, wiens zwager, een zekere Krüger, een vader heeft, wiens vriend lange tijd lid was van de KPD! En u wilt een baan als ambtenaar krijgen??"

DE HOUDING VAN DE PVD.A.

In februari 1976 kwam een SPD-delegatie onder leiding van partijvoorzitter *Willy Brandt* naar Amsterdam, om met haar zusterpartij de PvdA te praten over belangrijke politieke zaken. Terecht zette het partijbestuur de *Berufsverbote* op de agenda. Tijdens en na het bezoek uitte het partijbestuur zich in de volgende zin:

- het PvdA-bestuur is gerustgesteld door de uitvoerige mededelingen van de SPD die getallen van *Berufsverbote* noemt die sterk afwijken van wat in Nederland gezegd wordt;
- het PvdA-bestuur is volkomen gerustgesteld;
- in West-Duitsland zijn inmiddels zoveel waarborgen aangebracht dat er niet meer uitgegleden kan worden;
- het feit dat het PvdA-bestuur met de SPD over deze zaak gesproken heeft, bewijst haar kritische houding.

Ondanks het feit, dat er in Nederland nog niet zoveel bekend is over de *Berufsverbote*, protesteerden vele afdelingen en gewesten binnen de PvdA. Men vond dat het PvdA-bestuur zich had laten bedonderen door de SPD-top. Als reactie op deze kritiek verklaarde de PvdA-voorzitter het volgende:

"In de pers heeft vooral de discussie over het "Berufsverbot", een regeling met betrekking tot een loyaliteitsonderzoek, waaraan sollicitanten naar verschillende functies kunnen worden onderworpen, veel aandacht gekregen. Vanuit de PvdA-delegatie werden verschillende vragen op de SPD-delegatie afgevuurd. Die vragen betroffen o.a. de strijdigheid van de regeling en de toepassing hiervan met de grondwet. Immers, de vrijheid van een individu om lid te worden van een politieke partij en het belang van politieke partijen worden in de grondwet vastgelegd. Toch zijn sollicitanten afgewezen uitsluitend op grond van het lidmaatschap van een politieke partij.

Bovendien hadden ons berichten bereikt over de manier waarop de onderzoeken plaatsvinden. volstrekt willekeurig, hetgeen leidt tot grote onzekerheid en tot angst om zich in het openbaar op de een of andere wijze kritisch uit te laten over het bestaande systeem. En, hoe kan men in een rechtsstaat tolereren dat de bewijslast op de "beklaagde" wordt gelegd?

HOUDING.

Het antwoord was duidelijk+ ook de SPD realiseert zich dat het besluit van de minister-presidenten van de verschillende deelstaten, dat erop gericht was rechtsgelijkheid tot stand te brengen voor alle burgers van de Bondsrepubliek, niet gewerkt heeft, zoals men hoopte. Daarom ook heeft de SPD haar houding gewijzigd: in de deelstaten die onder het gezag staan van een SPD / FDP regering staan, zijn enkele weken geleden de volgende regels van kracht geworden:

- * een onderzoek kan alleen gestart worden op grond van feiten.
- * wanneer iemand aan een onderzoek wordt onderworpen krijgt hij of zij hiervan schriftelijk bericht.
- * men kan hierop schriftelijk of mondeling reageren.
- * reageert men mondeling, dan kan men zich laten bijstaan door een rechtskundige.
- * de bewijslast rust op de onderzoeksinstantie.

Helaas zijn de CDU/CSU-deelstaten hierin niet gevolgd. Daardoor is er opnieuw rechtsongelijkheid ontstaan voor de inwoners van de verschillende staten, maar, aldus de SPD, alles beter dan medeverantwoordelijkheid voor dingen die wij afwijzen. De tevredenheid over dit antwoord hebben wij niet onder stoelen of banken gestoken. En zie, dit leidde prompt tot suggesties als zouden wij alles wat er gebeurt hiermee goed praten. Dat slaat natuurlijk nergens op. Wij spreken de SPD aan op het door haar gevoerde beleid. Mogen we misschien blij zijn als dat beleid kennelijk in de goede richting is veranderd?"

(Ien van den Heuvel in Roos in de Vuist, 1976, nr.10).

Deze stellingname wekte de verbazing op van velen. In hetzelfde blad, nr. 12 volgde dan ook een kritische reactie van de FJG. (zie bijlage). De stellingname van het PvdA-bestuur werd ook voorgelegd aan Westduitse deskundigen. De reactie van Prof. Dr. Wolfgang Abendroth hebben we als bijlage afgedrukt. Abendroth is jurist en politikoloog. Hij bracht de Tweede Wereldoorlog door in een concentratiekamp, werd na 1945 voor de SPD minister in de deelstaat Hessen. Hij schreef verder enkele boeken over de Berufsverbote en hun ondemokratische karakter. Hij verklaarde hevig geschrokken te zijn van het standpunt van de PvdA en noemde de door de SPD verschaftte gegevens onjuist.

Naast de standpunten van de voorzitter en de internationaal sekretaris van de PvdA kwam ook nog de stellingname van Ed van Thijn, fractievoorzitter in de Tweede Kamer. Zijn mening was dat we ons niet zo druk moeten maken over de Berufsverbote: in Nederland gebeurt volgens hem immers hetzelfde. Van Thijn weesop de zogenaamde antecedentenonderzoeken voor vertrouwelijke functies.

Berufsverbote echter zijn iets heel anders. Antecedentenonderzoeken kent men in de BRD ook, al jaren, en ze bestaan nog steeds. Het gaat hier echter ook om niet-vertrouwelijke functies: van kleuterleidsters tot treinmachinisten!

Het PvdA-initiatiefkomitee tegen de Berufsverbote is dan ook verbaasd over dit weinig gefundeerde oordeel van het PvdA-bestuur.

Vriendschappelijke banden met zusterorganisaties hoeven in onze ogen nog niet te betekenen dat de rol van de SPD bij alle ondemokratische maatregelen met weinig gefundeerde argumenten wordt goedgepraat.

Wolfgang Abendroth
Dr. jur.,
emeritierter Universitätsprofessor

D 6 Frankfurt am M 1
30.3.76
Neuhauss-str.5
Tel. 0611-551526

Genossen

Bert Kreemers
Federatie Jongeren Groepen in de PvdA
Tesselschadestr. 31
Amsterdam West

Lieber Genosse Kreemers,

auf Ihre Anfrage von 26.3.76 zur Frage der Gesetz-
entwürfe der Bundesregierung und der CDU-CSU regier-
ten Länder, ihres Scheiterns durch die gegenseitige
Lahmlegung von Bundestag und Bundesrat und ihres
Verhältnisses zu dem berüchtigten Minister Präsidenten-
beschluss vom 28.1.1972 zur Frage der -wie es so schön
heisst- "Voraussetzungen für den öffentlichen Dienst",
oder -was es wirklich ist- Berufsverbote gegen miss-
liebige Marxisten und radikale Demokraten möchte ich
sofort antworten, zumal Willy Brandt gelegentlich
seines Besuches bei Ihrem Parteivorstand diesen objek-
tiv (ob auch subjektiv, wage ich nicht zu entscheiden)
getauscht hat.

Wenn Willy Brandt auf die angeblich so wenigen Fällen
-nämlich nur 6- des Ausschlusses aus dem "öffentlichen
Dienst" (der insgesamt über 20% aller Arbeitsplätze
in der Bundesrepublik umfasst) aus dem "öffentlichen
Dienst" des Bundes hingewiesen hat, so bestand der Trick
ganz einfach darin, dass er so getan hat, als seien
die Länder und die sogenannten "Ausfalten des öffent-
lichen Rockes" (Post, Eisenbahn etc) nicht vorhanden.
Aber darum geht es in der Praxis hauptsächlich; denn
die jungen Lehrer, Juristen, Lokomotivführer etc. sind
deren Beamten und Angestellten, nicht aber die des "Bundes".
Addiert man die Fällen der Periode von 1973 bis Mitte
1975 (für die späteren gibt es noch keine Statistik), so
kommt man auf 450.000 Männer und Frauen. "Abgewiesen"
nach "Anhörungsverfahren" wurden weit über 300, ausnah-
mlos, weil sie "links" gestanden haben. Die meisten waren
entweder Mitglieder der DKP, des linken Flügels der Jung-
sozialisten oder auch "ultralinker" Gruppen. Seitdem
hat die Zahl sich zweifellos erheblich erhöht (und wächst
noch immer täglich). Es bedarf kaum eines Hinweises, was
das für die Einschüchterung unserer jungen Generation,
besonders an den Schulen und an den Universitäten zu
bedenken hat. Wer dort lehrt, merkt es täglich. Die Angst
vor der Arbeitslosigkeit auf grund der Krise vermehrt
sich durch die Angst vor der politischen Diskriminierung,
so dass der junge Schüler und Student häufig nicht mehr
wagt, kritische Gedanken zu äussern.

Würden selbst die sozialdemokratisch oder liberal-
sozialdemokratisch regierten Länder den Gesetzentwurf

der "liberal-sozialen" Bundeskoalitionsregierung in ihr "Landesrecht" verwandeln (wie es, zB, in Bremen und in Hessen beabsichtigt ist) oder praktisch zur Anwendung bringen (wie es alle diese Länder von sich behaupten), so würde sich an der heutigen Lage gar nichts ändern. Ueber diesen Entwurf gibt es übrigens ein Buch das ihr leicht beschaffen und beziehen könnt: W. Abendroth, A. Azola u. a., Berufsverbote durch Gesetz?, Köln 1974 (Pahl Rugenstein Hefte 12). An ihm haben eine grosse Zahl, auch in der SPD oder der FDP organisierter, aber in Gegensatz zum Parteivorstand der SPD rechtsstaatlich und demokratisch denkende Professoren der Rechtswissenschaft und hohe Richter mitgearbeitet. Der ganze Unterschied zum parallelen Gesetzentwurf der CDU-CSU besteht darin, dass nach dem Regierungsentwurf (der von der Bundestagsmehrheit getragen wird) zwar -wie im Erlass vom 28.1.1972- die "Anstellungsbehörde" (also praktisch die Regierung) darüber entscheiden kann, welche Partei oder Organisation sie als "verfassungsfeindlich" deklamiert, aber nicht gezwungen ist, dann jedes ihrer Mitglieder "abzulehnen", sondern dabei "auswählen" kann. Die Mitgliedschaft ist dazu dabei nur ein "Indiz". Im CDU-CSU-Entwurf ist dann die Ablehnung zwingend. Das ist die ganze Differenz zwischen beiden Positionen.

Das Bundesverfassungsgericht das in Endergebnis bei Klagen gegen eine solche behördliche Entscheidung zu entscheiden hat, hat dabei schon etwas verdeutlicht. Wird ein Offizier, der zu neo-fascistischen NPD gehört und für sie energisch agitiert, auch nur in der Beförderung benachteiligt (mehr habe der sozialdemokratische Wehrminister nie versucht!), ist er zu schützen und kann volle Wiedergutmachung verlangen (Beschluss des Wehrdienstsenats vom 14.3.1975, 1 W B 26/73); denn Art 21, Abs. 2 des Grundgesetzes schütze alle politische Parteien. Gehört eine Lehrerin zur DKP, so kann sie entlassen werden; denn die Regierung muss selbst wissen, ob sie "marxistische" Parteien für "verfassungsfeindlich" hält (Urteil des zweiten Senats vom 6.2.1975, II e 68/75). Es ist kein Wunder, das so entschieden wurde, wenn man sich erinnert, dass zwei Richter in diesem Senat (de Chapeaurouge und Weber-Lortsch) einst in der nationalsozialistischen Justiz kräftig mitgewirkt haben.

Das Bundesverfassungsgericht hat in der Entscheidung seines zweiten Senats von 22. Mai 1975 (die am 25.7.1975 verkündet wurde und in der Zeitschrift "Die Grundrechte. Die Rechtsprechung in Europa" (Eu GRZ) 1975, S. 398 ff publiziert ist) grundsätzlich diese Politik der Berufsverbote gebilligt und seine frühere Rechtsprechung, niemand dürfe wegen seiner Tätigkeit für eine Partei benachteiligt werden, die das Bundesverfassungsgericht nicht als "verfassungswidrig" verboten habe (so auch B Verf G E 12 S. 296 (304) u. 17 S. 155 (166), dahin "ergänzt", das gelte aber nicht für zwar nicht "verfassungswidrige", aber nach Meinung der Behörden "verfassungsfeindlichen" Parteien und Verbände. Diese angebliche "Ergänzung" war in Wirklichkeit eine volle Preisgabe seiner früheren Rechtsprechung und eine grobe Verletzung auch des Wortlauts

der Grundgesetz -Artikel 18 und 21 Abs 2, wie der (übrigens sozialdemokratische) Bundesverfassungsrichter Rupp (und dessen Kollege Seufert) in ihren Minderheitsvoten mit recht festgestellt haben. Auch das war kein Wunder, wenn man bedenkt, dass an dieser Entscheidung ein Verfassungsrichter, Wilhelm Geiger, mitgewirkt hat, der sich noch 1941 in einer Veröffentlichung voll für den Antsemitismus der Nürnberger Gesetze eingesetzt hat und dass es hier ja um Rassen ging. Immerhin bekam das Bundesverfassungsgericht etwas (wenn auch ungenügend) Angst vor seinen eigenen Konsequenzen und warnte davor, um jedermann durch Geheimdiensten zu kontrollieren und in der blossen Mitgliedschaft in einer unliebsamen (also angeblich, nach Behauptung der Behörden "verfassungsfeindlichen") Partei mehr zu sehen als nur "ein" Indiz für die "Staatsfeindlichkeit" des Aspiranten für den öffentlichen Dienst. Aber es stellte eben keineswegs mehr, wie es das Grundgesetz verlangt, auf die "Verfassungswidrigkeit" und "Verfassungsfeindlichkeit" ab, sondern auf die "Staatsfeindlichkeit" (einen berühmten Begriff des monarchischen Obrigkeitstaates vor 1918!) und also, wenn man das genau nimmt, auf die energische Oppositionen gegen die Regierung.

Zu alledem ist in kritischer Analyse dieser Urteile auf W. Abendroth, A. Azola usw. Schutz oder Beugung der Verfassung, Köln 1975, Pahl Rugenstein Hefte 25, hinzuweisen und auf meiner Aufsatz über diese Urteile in meinem Buch "Arbeitsklasse, Staat und Verfassung" Köln 1975, S. 295 ff (Europäische Verlags-Anstalt). Beide Bücher sind für Euch leicht zu beschaffen.

Indessen läuft die Praxis auch in sozial-liberal regierten Ländern wie in Hessen in bitterster Weise weiter. Die Kinder von vier meiner Kameraden aus dem anti-fascistischen Widerstand, Zuchthaus und Strafbataillon, Sylvia Gingold, Gerhard Fisch, Doris Schwerdt und Anne Wagner sind hier als Lehrer entlassen oder nicht zugelassen worden. Dabei hat in einem Fall das (sozialdemokratisch geleitete!) Kultusministerium gerade vor wenigen Tagen die Kühnheit, in seiner Schriftsatz im Prozess einer dienstentlassenen Lehrerin deren angebliche "Verfassungsfeindlichkeit" damit zu begründen, dass sie für die Vergesellschaftung von Monopolunternehmen eintritt, obwohl Art. 39 der Verfassung des Landes Hessen diese Vergesellschaftung ausdrücklich fordert! Uebrigens muss man zusätzlich bei alledem wissen, dass die DKP, auf die all das in den sozialdemokratisch regierten Ländern zielt, schon bei ihrer Gründung 1968 die Programmänderung durchgeführt hat, nicht mehr die "Diktatur des Proletariats", sondern nur die "Herrschaft der Arbeiterklasse" als "Lehrheitsherrschaft der Arbeiterparteien" zu fordern, die vor wenigen Wochen die französischen Kommunisten beschlossen haben. Natürlich verschweigt das die gesamte bürgerliche Presse der Bundesrepublik ebenso, wie es auch Willy Brandt bei seinen Beruhigungsbesuchen in Stockholm und in den Niederlanden verschweigt.

So ist die Lage hier, auch wenn Brandt es anders berichtet. Der Widerstand dagegen hier ist schwach, weil die Führung der SPD auf der anderen Seite der Barrikaden steht. Die Politik der SPD, diesen Abbau der rechtsstaatlichen Demokratie zu fordern (und geradezu mitzuorganisieren) ist zwar objektiv auch von ihren Interessen aus gesehen geradezu selbstmörderisch dumm, wie einst - seit der "Tolerierung" der antidemokratischen Regierungen des Reichspräsidenten v. Hindenburg 1930 - ihre Politik selbstmörderisch und dumm war, in der vorigen Wirtschaftskrise. Sie wird am Ende ebenso zum Opfer dieser Entwicklung, wie heute die Reste der seit 1966/67 sozialistisch gewordenen jungen Generation. Aber diese Führung der SPD wird sich nur durch den machtvollen Druck der ausländischen demokratischen und sozialistischen Parteien unstimmen und zur Vernunft bringen lassen. Eben deshalb lege ich auf die konzessionslose Hilfe der holländischen sozialistischen Partei so grossen Wert und war ich namenlos enttäuscht, dass Willy Brandt sie mit schlicht falschen Angaben (ob er sie selbst glaubt oder nicht) beruhigen konnte.

So bitte ich diesen Brief geradezu als Hilferuf zu werten. Ich habe die Erfahrungen des Klassenkampfes der Weimarer Republik und des antifaschistischen Widerstandskampfes im Dritten Reich auf den Buckel. Ihr soltet verstehen, dass ich der jungen Generation die Prügel ersparen möchte, die wir selbst - und von meinen Freunden haben nur wenige das Erlösungsjahr 1945 erreicht - bezogen haben.

Mit sozialistischem Gruss

Wolfgang Abendroth

Mit diesem Brief könnt Ihr selbstverständlich alles machen, was immer Ihr für zweckmässig haltet.

Deze - bijna geheel overgenomen - brief was het antwoord van Prof. Dr. W. Abendroth op de verklaringen van de SPD-delegatie en het Partijbestuur van de PvdA ter gelegenheid van het bezoek van de SPD in februari 1976 in Amsterdam.

Het beruchte ministerpresidenten-besluit van 28 jan. 1972

Dok. 4

„Grundsätze zur Frage der verfassungsfeindlichen Kräfte im öffentlichen Dienst“ (beschlossen von der Konferenz der Ministerpräsidenten der Bundesländer am 28.1.1972)

„Nach den Beamtengesetzen in Bund und Ländern darf in das Beamtenverhältnis nur berufen werden, wer die Gewähr dafür bietet, daß er jederzeit für die freiheitlich-demokratische Grundordnung im Sinne des Grundgesetzes eintritt, sind Beamte verpflichtet, sich aktiv innerhalb und außerhalb des Dienstes für die Erhaltung dieser Grundordnung einzusetzen. Es handelt sich hierbei um zwingende Vorschriften. Jeder Einzelfall muß für sich geprüft und entschieden werden.

Von folgenden Grundsätzen ist dabei auszugehen:

Bewerber: Ein Bewerber, der verfassungsfeindliche Aktivitäten entwickelt, wird nicht in den öffentlichen Dienst eingestellt. Gehört ein Bewerber einer Organisation an, die verfassungsfeindliche Ziele verfolgt, so begründet diese Mitgliedschaft Zweifel daran, ob er jederzeit für die freiheitliche demokratische Grundordnung eintreten wird. Diese Zweifel rechtfertigen in der Regel eine Ablehnung des Anstellungsantrages.
Beamter: Erfüllt ein Beamter durch Handlungen oder wegen seiner Mitgliedschaft in einer Organisation verfassungsfeindlicher Zielsetzung die Anforderungen des Paragraphen 35 Beamtenrechtsrahmengesetz nicht, aufgrund derer er verpflichtet ist, sich durch sein gesamtes Verhalten zu der freiheitlichen demokratischen Grundordnung im Sinne des Grundgesetzes zu bekennen und für deren Erhaltung einzutreten, so hat der Dienstherr aufgrund des jeweils ermittelten Sachverhaltes die gebotenen Konsequenzen zu ziehen und insbesondere zu prüfen, ob die Entfernung des Beamten aus dem Dienst anzustreben ist.
Für Arbeiter und Angestellte im öffentlichen Dienst gelten entsprechend den jeweiligen tarifvertraglichen Bestimmungen dieselben Grundsätze.“

Dok. 5

Gemeinsame Erklärung des Bundeskanzlers und der Ministerpräsidenten der Länder vom 28.1.1972

„Nach den Beamtengesetzen von Bund und Ländern und den für Angestellte und Arbeiter entsprechend geltenden Bestimmungen sind die Angehörigen des öffentlichen Dienstes verpflichtet, sich zur freiheitlich demokratischen Grundordnung im Sinne des Grundgesetzes positiv zu bekennen und für deren Erhaltung einzutreten. Verfassungsfeindliche Bestrebungen stellen eine Verletzung dieser Verpflichtung dar. Die Mitgliedschaft von Angehörigen des öffentlichen Dienstes in Parteien oder Organisationen, die verfassungsmäßige Ordnung bekämpfen – wie auch die sonstige Förderung solcher Parteien und Organisationen –, wird daher in aller Regel zu einem Loyalitätskonflikt führen. Führt das zu einem Pflichtverstoß, so ist im Einzelfall zu entscheiden, welche Maßnahmen der Dienstherr ergreift.
Die Einstellung in den öffentlichen Dienst setzt nach den genannten Bestimmungen voraus, daß der Bewerber die Gewähr dafür bietet, daß er jederzeit für die freiheitlich demokratische Grundordnung eintritt. Bestehen hieran begründete Zweifel, so rechtfertigen diese in der Regel eine Ablehnung.“

Dok. 6

Auszug aus dem Landesbeamtengesetz Berlin (5 9 Abs. 1 Nr. 2, GVBl. 1972, 287)

„In das Beamtenverhältnis darf nur berufen werden, wer die Gewähr dafür bietet, daß er jederzeit für die freiheitlichdemokratische Grundordnung im Sinne des Grundgesetzes und der Verfassung von Berlin eintritt.“

HET PvdA-INITIATIEF KOMITEE TEGEN DE BERUFSVERBOTE.

Begin april 1976 werd dit komitee opgericht. Uitgangspunt is, dat politieke diskriminatie ten aanzien van democraten een verwerpelijke zaak is.

Daarom ook was het komitee enigzins verbaasd, dat het PvdA-bestuur een weinig kritisch standpunt innam tegenover de Berufsverbote in de BRD. Een van onze activiteiten is dan ook, om door middel van publikaties en deze dokumentatiemap met name de PvdA-leden juiste informatie te geven over de politieke diskriminatie in West Duitsland.

Verder pogen wij ook door middel van een in deze map aangekondigde manifestatie het PvdA-bestuur te bewegen, kleur te bekennen. Een week na de manifestatie, op 11 en 12 juni, is er een partijraad, waarop de PvdA een standpunt zal innemen over de Berufsverbote.

Wij geloven, dat de beste methode om druk uit te oefenen op de West-Duitse regering en de SPD de zusterpartij van de SPD, de PvdA, is. De SPD, die medeverantwoordelijkheid draagt voor het gevoerde beleid, zal zeer zeker de kritiek uit het buitenland ter harte nemen, vooral als die van een zusterpartij is.

Niet alleen in West-Duitsland, ook in Nederland verzetten we ons tegen politieke diskriminatie. Met name de situatie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam baart ons zorgen. Hier wordt gepoogd studenten met vermeende kommunistische sympathieën uit commissies te weren.

Om zoveel mogelijk publiciteit te geven aan en activiteiten te ontplooiën t.a.v. politieke diskriminatie dienen wij te beschikken over financiële middelen.

Wat onze inkomsten betreft, zijn wij afhankelijk van de verkoop van onze dokumentatiemappen en van giften. Daarom verzoeken wij een ieder bekendheid aan ons streven te geven en -zo mogelijk- een bijdrage te schenken.

PvdA Initiatief Komitee tegen de Berufsverbote
waarin vertegenwoordigd zijn,
PvdA-Studenten
PvdA-Gewest Amsterdam
Federatie van Jongerengroepen in de PvdA
Tesselschadestr. 31
Amsterdam
Tel. 020 - 125811 tst. 152
Girorek. 1918034 t.n.v. FJG, Amsterdam,
onder vermelding van Berufsverbotekomitee.

MOTIE BETREFFENDE DE ZOGEHETEN BERUFSVERBOTE IN DE BRD.

De Partijraad, bijeengekomen op 11 en 12 juni 1976,

-kennisgenomen hebbende van het feit, dat in West Duitsland sollicitanten naar een overheidsbaan een onderzoek naar hun politieke betrouwbaarheid moeten ondergaan,

-kennis genomen hebbende van het feit, dat dit onderzoek niet de garantie biedt, dat de sollicitant een eerlijke behandeling krijgt, waarin aan zijn politieke denkbeelden recht wordt gedaan,

-kennisgenomen hebbende van het feit, dat het blijkt, dat er een situatie is ontstaan, waarin verdachtmakingen en intimidatie hoogtij vieren,

-kennisgenomen hebbende van het feit, dat de SPD/FDP regering met haar -overigens verworpen- wetsvoorstel een feitelijke sanktionering van deze politieke diskriminatie beoogt,

-kennisgenomen hebbende van het feit, dat leden van niet door het grondwettelijk gerechtshof verboden organisaties slachtoffer zijn geworden van deze nog steeds niet op wettelijke basis berustende maatregel, onder andere SPD, JUSOS en Jung Demokraten,

-kennisgenomen hebbende van het onderdeel publieke democratie uit het ontwerp-verkiezingsprogramma van de PvdA, waarin diskriminatie van mensen op grond van hun politieke overtuiging verwerperlijk wordt geacht,

-ervan uitgaande, dat druk uit het buitenland een bijdrage kan leveren tot beeindiging van deze hetze tegen alles wat links genoemd kan worden in de BRD,

stelt, dat het Partijbestuur stappen moet ondernemen, om zijn bezorgdheid ten aanzien van de "Berufsverbote" kenbaar te maken aan het SPD-bestuur en de Bondsregering,

stelt, dat het Partijbestuur stappen moet ondernemen, om deze situatie aan te kaarten binnen de Socialistische Internationale,

stelt, dat het Partijbestuur de Nederlandse regering vraagt, maatregelen te treffen om de door een berufsverbot getroffen hun beroep in Nederland uit te laten oefenen, althans, om hun de mogelijkheid daartoe -uitdrukkelijk- niet te ontzeggen.

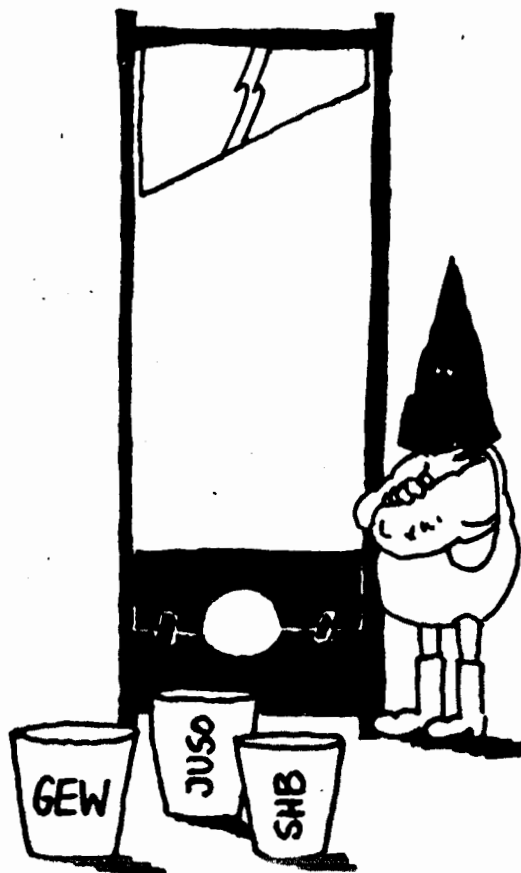
Het PvdA-Initiatief Komitee tegen de Berufsverbote organiseert:

MANIFESTATIE TEGEN DE POLITIEKE DISKRIMINATIE.

Sprekers: Mr. Pieter Bakker Schut, advocaat van Ronald Augustin.
Joop Voogd, PvdA-Tweede Kamerlid.
Prof. Wolf-Dieter Narr, Adviseur van het SPD-bestuur.
Jaap van der Doef, Vice-Voorzitter van de PvdA.
Hoofdbestuurslid van de JUSOS.
Hoofdbestuurslid van de Sozialistische Hochschul Bund.

De Manifestatie vindt plaats op 4 juni, om 8 uur

in KRASNAPOLSKY
te Amsterdam.

ADRESSEN VOOR MEER INFORMATIE.

Nederland.

Informatie Komitee tegen de Berufsverbote.
p/a Prof. Renate Bartsch,
Instituut voor Filosofie, (Universiteit van Amsterdam),
Roetersstraat 15,
Amsterdam.

Voorlopig Komitee tegen de Berufsverbote in de BRD,
p/a de Heer Trapman,
Arnhemseweg 144,
Rheden.

PvdA-Initiatief Komitee tegen de Berufsverbote,
Tesselschadestraat 31,
Amsterdam.
Tel.020-125811 tst.152

West Duitsland.

Het overkoepelend komitee is gevestigd in Hamburg.

Initiative "Weg mit den Berufsverboten",
Arbeitsausschuss,
Ingrid Kurz,
2, Hamburg 6,
Schanzenstr. 115,
Tel. 09. 49. 40. 436864

PRIJS F 2,--

TE BESTELLEN VIA Overschrijving VAN
F 2,-- OP GIRONUMMER 3006329 T.N.V.
P. VAN DER GAAS, AMSTERDAM, ONDER
VERMELDING VAN "BERUFSVERBOTE DOKUMENTATIE"